

Giedra Marija Linkaitytė, Dangira Lukšytė

PASIRENGIMAS MOKYTIS VISĄ GYVENIMĄ: SAVIVADA PAGRĮSTO MOKYMOSI MODELIS

*Vytauto Didžiojo Universitetas
Švietimo Studijų Centras
Donelaičio 60–508
LT–3000 Kaunas
tel. (8– 37) 32 35 86
El.p.: ssc@smf.fc.vdu.lt*

Anotacija. Straipsnyje analizuojama viena šiuolaikinių mokymo(si) paradigmu – savivada pagrįstas mokymasis. Teorinėje dalyje apžvelgiama savivados idėjų raida ir sklaida, pateikiamas asmeninė atsakomybė pagrįsto mokymosi proceso modelis. Ryškinant empirinių savivados tyrimų perspektyvas pristatomas tyrimo instrumentas, apibendrinami žvalgomojo tyrimo rezultatai.

Prasminiai žodžiai: savivada mokymesi, savivada pagrįstas mokymasis, asmeninė atsakomybė, besimokančiojo savivada.

Įvadas

Šiuolaikinio veiklos pasaulio esminis požymis – sparti technologijų kaita, kuri reikalauja nuolatinio kvalifikacijos tobulinimo. Būtent todėl XX amžiaus antroje pusėje švietimo srityje pradėjo ryškėti nauja kryptis – suaugusiųjų mokymasis. Jo teoriniai pagrindai buvo sukurti remiantis empirine suaugusiųjų švietėjų patirtimi ir palaipsniui įgijo savarankiškumo statusą, nes gretinant su pedagogika jiems buvo priskirtas specifinis pavadinimas – andragogika. Pastaruosius penkiasdešimt metų suaugusiųjų mokymosi teorija ir praktika tapo savarankiška švietimo dalimi ir padėjo tvirtus pagrindus naujam požiūriui į suaugusiųjų gyvenimo kokybę. Ši užsienio edukologų patirtis labai vertinga Lietuvos suaugusiųjų švietėjams, kurie dirbdami su suaugusiais ilgus metus, E.Lindemano žodžiais tariant, buvo „laisvieji menininkai“ ir sukaupe turtingą patirtį neturėjo priemonių jai apibendrinti ir įvardyti.

Lietuvoje pokyčiai švietimo sferoje yra dvejopi – vyksta švietimo sistemos reforma ir sparčiai, dažnai į diametraliai priešingą tipą keičiasi socialinė sistema, todėl švietėjai naujus vaidmenis turi įvaldyti per trumpą laiką, nenutraukdami savo profesinės veiklos. Tai nėra lengva, ir mokslininkų užduotis yra padėti jiems reflektuoti esamą situaciją bei nurodyti teorinius modelius, kuriuos jiems gali pasiūlyti edukologija.

Šio darbo **objektas** – savivada pagrįstas mokymasis.

Mokslinio darbo **tikslas** – apibrėžti savivada pagrįsto mokymosi modelį ir jo taikymo edukacinėje veikloje perspektyvas. Straipsnyje pateikiami empirinių tyrimų rezultatai, iliustruojantys pasirengimo savarankiškam mokymuisi tyrimo galimybes.

Darbe bus naudojamos mokslinės (pedagoginės, psichologinės, sociologinės) literatūros analizė; empiriniame tyrime taikomas anketinės apklausos metodas; duomenys apdorojami standartine statistine SPSS/PC 10.0 programa.

Sąvokos „savivada pagrįstas mokymasis“ teorinė interpretacija

Lietuvoje besimokančiojo savarankiškumui įvardyti dažniausiai pasirenkamos saviugdų ir savišvietos sąvokos, vartojamos besimokančiojo mokymuisi neformalioje aplinkoje ar mokymosi veiklai, kurioje nedalyvauja mokytojas, nusakyti. Kadangi neakcentuojama, kas kelia mokymo(si) tikslus, renkasi metodus ar vertinimo procedūras, minėtosios sąvokos nevisiškai tiksliai nusako edukologinę prasmę to, kas anglo–saksoniškoje tradicijoje apibrėžiama kaip „Self-directed Learning“, o vokiškojoje kaip „selbstgesteuertes Lernen“.

Semantiniu požiūriu pirmoji šių terminų dalis „self-directed“ arba „selbstgesteuert“, pažyminti aktyvų veiklos atlikėjo vaidmenį, į lietuvių kalbą pažodžiui galėtų būti verčiama kaip „vadovaujant sau“ („būnant sau vedliu“). Gretinant tokį vertimą su jau turimomis saviugdų ir savišvietos sąvokomis, galima būtų pasiūlyti lietuvišką „savivados“ terminą. Praplėtę jo vartojimo lauką edukologijoje mokymosi procesui apibūdinti, galime vartoti sąvoką „savivada pagrįstas mokymasis“, kuri pakankamai tiksliai perteikia tai, kas apibrėžiama kaip „Self-directed Learning“ bei „selbstgesteuertes Lernen“.

Klasikine tapusią ir įvairių šalių literatūroje cituojamą šios sąvokos sampratą pateikia M.Knowlesas, kuris apibrėžia „savivada pagrįstą mokymąsi“ („Self-directed Learning“) kaip

„procesą, kurio metu besimokantys individai – su ar be kitų asmenų pagalbos – patys imasi iniciatyvos, nusistato savo mokymosi poreikius, suformuluoja mokymosi tikslus, organizuoja išteklius, renkasi tinkamas mokymosi strategijas bei patys vertina savo mokymosi procesą“ [10, p.18].

Vokietijos švietimo tradicijoje šis fenomenas („selbstgesteuertes Lernen“) apibrėžiamas kaip mokymosi forma, kai besimokantysis pats gali svariai įtakoti sprendimų priėmimą, ko, kada, kaip bei dėl kokios priežasties bus mokomasi ir ar iš viso bus mokomasi [12].

Savivada pagrįsto mokymosi idėja

Tai, ką mes šiuo metu apibrėžiame kaip savivada pagrįstą mokymąsi, vaidino nemenką rolę žmonijos istorijoje, tačiau šis vaidmuo nebuvo ryškinamas teoriniame lygmenyje ir todėl dažnai nepastebimas bei neakcentuojamas.

Tik pastaraisiais dešimtmečiais savivada pagrįsto mokymosi tema tapo neatsiejama edukologijos mokslo diskurso dalimi. Savarankiško, paties besimokančiojo vadovaujamo mokymosi idėjų teorinis pagrindas pradeda ryškėti J.Dewey veikaluose. Teigdamas, kad visi žmonės gimsta turėdami neribotą augimo ir vystymosi potencialą, J.Dewey apibrėžia švietimą kaip priemonę, kurios dėka šis augimas gali ir turi vykti. Mokytojas šiame procese, autoriaus nuomone, turėtų atlikti pagalbininko vaidmenį, o ne kontroliuoti patį mokymosi proceso vyksmą. Nors savivada būtini įgūdžiai formuojasi dar vaikystėje ir pedagogika turėtų skirti ypatingą dėmesį jos raiškai mokymosi procese, tačiau savivada pagrįsto mokymosi koncepcija tapo andragogikos kertiniu akmeniu ir išsamių tyrimų arena.

Vienu iš savivada pagrįsto mokymosi tyrimų pradininku laikomas C.Houle'as, kuris atkreipė dėmesį į faktą, kad daugeliui besimokančiųjų suaugusiųjų būdinga vidinė motyvacija, kuri gali būti skatinama, palaikant besimokančiųjų autonomiškumą ir atsižvelgiant į jų individualią kompetenciją [8].

M.Knowlesas 1975m. publikavo studiją „Self-directed Learning“ (Savivada pagrįstas mokymasis) ir pateikė keletą tolimesniems tyrimams svarbių išvadų:

- savivada pagrįstas mokymasis remiasi požiūriu, jog žmogiškosios būtybės bręsdamos turi poreikį būti savarankiškomis;
- besimokančiųjų patirtis yra turtingas mokymosi šaltinis;
- individai išmoka to, kas yra reikalinga atliekant gyvenimiškas užduotis;
- natūraliai suaugusysis orientuojasi į mokymąsi, susijusį su užduočių ar problemų sprendimu;
- savarankiški besimokantieji yra motyvuoti įvairių vidinių stimulų, tokių kaip smalsumas, troškimas pasiekti, savigarbos poreikis ar pasitenkinimas atliktu darbu [10].

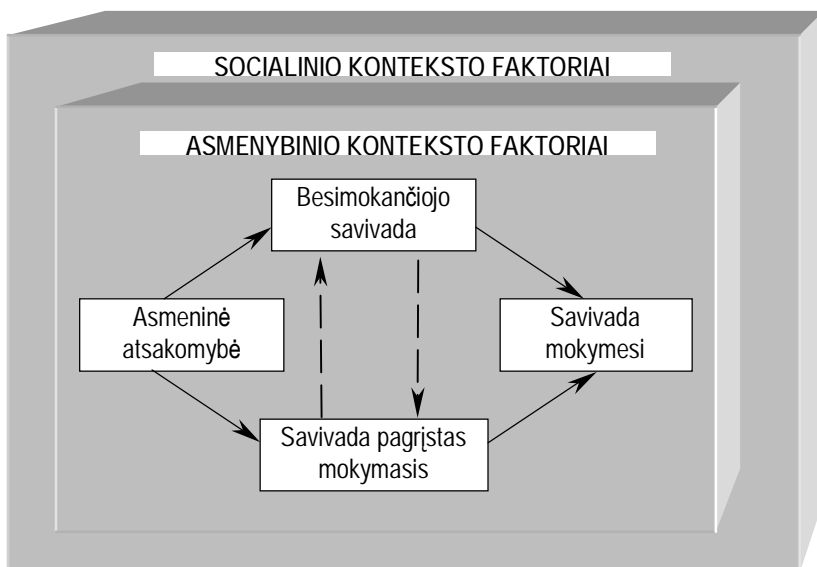
Apibrėžus teorinius savivada pagrįsto mokymosi dėsningumus Šiaurės Amerikoje buvo atlikti suaugusiųjų dalyvavimo mokymosi procese tyrimai ir išryškėjo, kad koncepcija atspindi amerikietišką individualizmo dvasią bei palaipsniui tampa neginčijama JAV kultūros dalimi [2]. Kaip andragoginės veiklos koncepcija ji palaipsniui įsigali kitose pasaulio šalyse: S.Brookfieldas aprašo savivados idėjos sklaidą Vokietijos, Danijos ir Rytų Europos suaugusiųjų švietimo sistemose [3], o R.Hiemstra ir R.Brockettas ryškina analogiškas tendencijas Kinijoje, Indonezijoje, Japonijoje, Norvegijoje, Rusijoje, Saudo Arabijoje, Skandinavijoje ir Tanzanijoje [7].

Literatūros analizės rezultatai rodo, kad savivada pagrįsto mokymosi idėja turi galias istorines šaknis, o XX amžiaus gale ji tapo itin populiaria, įtakinga ir moksliniame kontekste akcentuojama bei analizuojama koncepcija. Būtent todėl ji turėtų rasti deramą vietą ir Lietuvos suaugusiųjų švietimo strategijoje bei tyrimuose.

Savivada pagrįsto mokymosi koncepcija

Filosofiniai savivada pagrįsto mokymosi proceso pamatai selektyviai integruoja savyje tris skirtingas ugdymo filosofijos kryptis: humanizmą [7], biheviorizmą [11] ir konstruktyvizmą [4]. Humanizmas padeda kurti besimokančiojo paveikslą ir įvardyti vidinius mokymąsi įtakojančius veiksnius, biheviorizmas įveda socialinį mokymosi kontekstą ir išorinius veiksnius, o konstruktyvizmas suteikia priemones, kurių dėka galima numatyti mokymąsi kaip procesą, kurio pagrindiniu aktyviu veikėju taptų pats besimokantysis.

Kadangi savivada pagrįsto mokymosi samprata, edukologijoje yra nevienalytė, kai kurie autoriai pripažįsta dichotomiją tarp savivados kaip mokymo tikslo ir savivada pagrįsto mokymosi kaip proceso [4]. Savivada kaip mokymo tikslas nusako, kad suaugusiųjų mokymo praktika turėtų siekti, kad besimokantieji įgytų savivados įgūdžių ir galėtų vykdyti savarankišką mokymosi veiklą. Proceso aspektas pabrėžia, kad pats vykstantis mokymo(si) procesas turi būti paremtas besimokančiojo savivada. Tačiau galima teigti, kad šie du požiūriai neprieštarauja vienas kitam būtent savivada pagrįsto mokymosi proceso paradigmoje, numatančioje, kad galima ugdyti besimokančiojo savivadą, kuria pastarasis galės remtis kitose mokymosi situacijose. Apibendrinę savivadą kaip ryšį tarp asmeninės atsakomybės, besimokančiojo individualių savybių bei mokymo–mokymosi subjektų sąveikos R.Hiemstra ir R.Brockettas sukūrė „Personal Responsibility Orientation Model“ (Asmeninės atsakomybės orientacijos modelį), kuris įtraukia abu aspektus: išorines instrukcinio proceso charakteristikas bei vidines besimokančiojo savybes [4]. Modelio (1 pav.) paskirtis – pripažinti ir išryškinti šių sferų panašumus ir skirtumus.

1 pav. Asmenine atsakomybe pagrįsto mokymosi proceso modelis (adaptuota pagal Hiemstrą ir Brockettą [7]).

„Asmenine atsakomybe pagrįsto mokymosi proceso modelis“ integruoja tiek mokymosi procesą, kuriame besimokantysis prisiima pagrindinę atsakomybę už mokymosi proceso planavimą, vykdymą bei vertinimą, tiek besimokančiojo savivada, t.y. besimokančiojo norą ir pajėgumą prisiimti atsakomybę už mokymąsi. Jame išryškėja socialinis bei asmenybinis kontekstai, kurie apima analitiškai išskirtus savivados elementus, kurių prasmes modelio autoriai paaiškina taip:

- *Asmeninė atsakomybė* numato individo minčių ir elgesio sąmoningą dermę ir savarankišką veiksmų pasirinkimą bei atsakomybę už jų pasekmes.
- *Besimokančiojo savivada* – vidinė individo savybė, gebėjimai, apsprendžiantys atsakomybės prisiėmimą už mokymąsi (dalyvavimą arba nedalyvavimą).
- *Savivada pagrįstas mokymasis* – procesas, kuriam vykstant besimokantysis pats apsisprendžia imtis mokymosi veiklos, atsižvelgdamas į savo poreikius bei išsikeldamas tikslus ir uždavinius, pats planuoja mokymosi veiklą, t.y. pasirenka kur, ko ir kada mokysis bei kokiais žmogiškaisiais ar materialiais resursais pasinaudos, pats organizuoja mokymosi procesą, t.y. nusistato laiko išteklius, reguliuoja mokymosi tempą, kontroliuoja kaip vyksta mokymasis, vertina save ir apsisprendžia dėl tolimesnės mokymosi veiklos.
- *Savivada mokymesi* – tai sąvoka, aprėpianti tiek išorinius veiksnius, kurie skatina besimokantįjį prisiimti asmeninę atsakomybę už mokymosi planavimą, vykdymą bei vertinimą, tiek vidinius faktorius, apsprendžiančius besimokančiųjų atsakomybės už savo mintis bei veiksmus prisiėmimą. Optimalios mokymosi sąlygos susidaro tada, kai yra balansas tarp besimokančiojo savarankiškumo ir to, kiek savivada pagrįstas mokymasis yra galimas duotoje situacijoje. Kai trūksta harmonijos, ir besimokančiojo lūkesčiai, norai, pajėgumas bei poreikiai nesutampa su išorinėmis mokymo–mokymosi sąveikos charakteristikomis kyla sunkumai ir nepasitenkinimas veikla.
- *Savivados socialinis kontekstas* – tai aplinka, kurioje vyksta kiekviena mokymosi situacija. Taigi jis gali pozityviai ar negatyviai veikti požiūrį į savivada ir apsunkinti savivada pagrįsto mokymosi teorijos taikymą praktinėse mokymo(si) situacijose. Visiškai savarankiško

mokymosi proceso rodyklė nutrūksta ties mąstymo bei kalbos sąsaja, kuri galima tik socialinėje realybėje [9]. Tai rodo, kad mokymesi negali būti absoliutaus savarankiškumo, besimokantysis visad bus tam tikrame socialiniame bei kultūriniame kontekste, kuriame gali trūkti tolerancijos savivada. Savarankiško mokymosi galimybes gali apriboti pasipriešinimas, kurio šaltiniais tampa mokymosi institucija, mokytojai arba pats besimokantysis [7].

- *Asmenybinis kontekstas* – tai aplinkybės, kurios leidžia išskirti šiuos individualius besimokančiųjų skirtumus: autokonceptiją, individualų (mąstymo, mokymosi) stilių bei pasirengimą savivada [7].

Apibendrinus literatūros analizės duomenis galima teigti, kad savivada pagrįstas mokymasis teoriniu požiūriu yra gana nuosekliai tyrinėtas. Šių tyrimų rezultatai gali būti panaudoti mokymosi proceso modeliavimui. Taigi teorinės prielaidos šio tipo suaugusiųjų mokymosi praktikai sukurtos.

Empirinio tyrimo instrumentas

Šiam empiriniam pasirengimo savarankiškai mokytis tyrimui pasirinktas vienas iš plačiausiai naudojamų instrumentų – L.Guglielmino sudarytas „Self-directed Learning Readiness Scale“ (Pasirengimo savivada pagrįstam mokymuisi klausimynas) [5].

Tyrimo instrumentą sudaro 58 teiginiai ir penkių balų Likerto tipo atsakymų skalė. Atlikta faktorinė instrumento analizė padėjo išskirti aštuonias vertinimo sritis: atvirumą mokymosi galimybėms, sėkmingai besimokančio savivaizdį, iniciatyvą ir nepriklausomybę mokymesi, sąmoningą atsakomybę už mokymąsi prisiėmimą, pomėgį mokytis, kūrybiškumą, orientaciją į ateitį, gebėjimą naudotis baziniais mokymosi ir problemų sprendimo įgūdžiais [1].

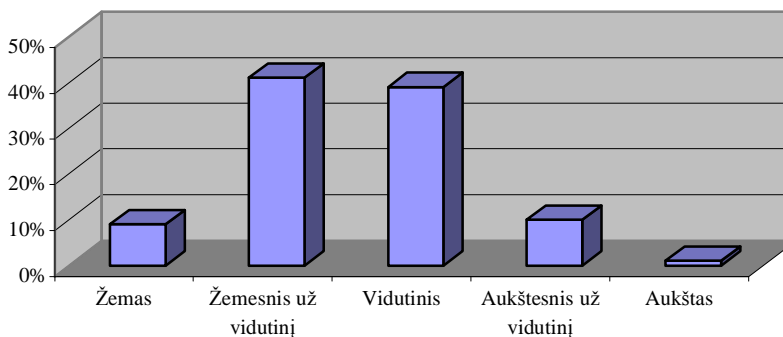
Gautų rezultatų interpretacija: besimokantieji, kurių pasirengimo savivada įvertės žemos ar žemesnės už vidurkį yra linkę pasirinkti tradicinę, dėstytojo suplanuotą bei struktūruotą mokymosi veiklą, gauti bei vykdyti tikslus nurodymus. Vidutines įvertes turintys besimokantieji geba dalyvauti organizuojant mokymosi veiklą ir sėkmingai mokosi labiau nepriklausomose mokymosi situacijose, tačiau jiems gali iškilti problemų, identifikuojant poreikius, nusistatant tikslus, planuojant mokymosi veiklą bei įgyvendinant planus. Žmonės, kurių pasirengimo savivada įvertės aukštesnės už vidurkį ar aukštos, patys geba apsispręsti dėl visų su mokymosi procesu susijusių klausimų ir savarankiškai įgyvendinti savo planus, tačiau tai dar nereiškia, kad jie nesirinks struktūruotos mokymosi aplinkos, jei toks poreikis atsirastų.

Pasirengimo savivada tyrimo rezultatai

Žvalgomojo tyrimo metu pasinaudojus JAV tyrimuose nustatytais normatyvais [6] buvo atliktas pirminis tyrimo instrumento „Self-directed Learning Readiness Scale“ (SDLRS) testavimas ir pateiktos apžvalginio pobūdžio išvados.

Šiame tyrime dalyvavo 70 respondentų (49 moterys ir 21 vyras), atvykusių studijuoti iš skirtingų Lietuvos regionų. Tiriamųjų amžiaus vidurkis – 21,2 m.. Aprašomoji statistinė analizė parodė, kad respondentų grupė tiriamuoju aspektu yra nevienalytė (2 pav.):

Respondentų pasirengimas savivada

2 pav. Tyrimo dalyvių apklausos pagal SDLRS klausimyną rezultatai

Tyrimo dalyvavusiųjų besimokančiųjų pasirengimas savivada pagrįstam mokymuisi gali būti apibūdinamas tokiais rodikliais: respondentų pasirengimo vidurkis (202,27 balų, standartinis nuokrypis – 20,86) patenka į vidutinio pasirengimo lygmenį (pagal instrumento autorių duomenis: vidurkis – 214, standartinis nuokrypis – 25,59). Gautas didelis intervalas tarp žemiausios ir aukščiausios įverčių, kuris rodo, kad besimokančiųjų pasirengimas savivada pagrįstam mokymuisi yra labai skirtingas.

Atlikus rezultatų analizę, išryškėjo, kad 11% besimokančiųjų pasirengimas savivada pagrįstam mokymuisi yra aukštas ar aukštesnis už vidutinį, 39% – vidutinis, o 50% – žemas ar žemesnis už vidutinį. Tai gali būti susiję su jaunu respondentų amžiumi (vidurkis – 21,2m.), nes, kaip rodo tyrimai, žmogui tampant vyresniu, jo pasirengimas savivada pagrįstam mokymuisi didėja. Tą patvirtina ir šis tyrimas: tarp SDLRS rezultatų ir respondentų amžiaus nustatytas silpnas (Pirsono koreliacija $r=0,36$), tačiau statistiškai labai reikšmingas ($p<0,01$) ryšys.

Išvados

1. Savivada pagrįstas mokymosi modelis gali būti taikomas siekiant skirtingų tikslų:
 - savivados įgūdžių mokymosi procese ugdymui,
 - savivada pagrįsto mokymosi proceso planavimui.
2. Pasirengimo savivada pagrįstam mokymuisi klausimynas (SDLRS) gali suteikti informacijos apie besimokančiųjų pasirengimą mokytis savarankiškai.
3. Gautieji žvalgomojo empirinio tyrimo rezultatai parodė, kad tiriamųjų pasirengimo savivada rezultatų vidutinės įvertės (202,27 balai, standartinis nuokrypis – 20,86) yra artimos JAV suaugusiųjų besimokančiųjų pasirengimo savivada vidurkiui (214 balai, standartinis nuokrypis – 25,59) [6].
4. Jaunų besimokančiųjų pasirengimas savivada pagrįstam mokymuisi (pagal SDLRS) tiriamųjų grupėje pasiskirstė:
 - 11% tiriamųjų turi aukštą ar aukštesnį nei vidutinį pasirengimą savivada pagrįstam mokymuisi.
 - 39% tiriamųjų pasirengimo savivada įvertės patenka į vidutinio pasirengimo savivada pagrįstam mokymuisi intervalą.
 - 50% tiriamųjų pasirengimas savivada pagrįstam mokymuisi yra žemas ar žemesnis už vidutinį.

Literatūros sąrašas

1. Barrett H. Adult Self-Directed Learning, Personal Computer Competency, and Learning Style: Models for More Effective Learning. Doctoral dissertation. – Fielding Institute, 1991.
2. Brookfield S. Analyzing a critical paradigm of self-directed learning: A response.// Adult Education Quarterly 1985, 6, p.60–64.
3. Brookfield S. Understanding and facilitating adult learning. – San Francisco, 1986.
4. Candy P.C. Reframing research into self-direction in adult education: A constructivist perspective. Doctoral dissertation. – University of British Columbia, 1987. Dissertation Abstracts International, 49, 1033A.
5. Guglielmino L.M. Development of the self-directed learning readiness scale. Doctoral dissertation. – University of Georgia, 1977. Dissertation Abstracts International, 38, 6467A.
6. Guglielmino L.M., Guglielmino P.J. Expanding your readiness for self-directed learning: A workbook for the learning preference assessment. – King of Prussia, 1991.
7. Hiemstra R., Brockett R.G. Self-Direction in Adult Learning: Perspectives on Theory, Research, and Practice. – London and New York, 1991.
8. Houle C. O. The inquiring mind. – Madison, Wisconsin, 1961.
9. Jarvis P. Mokymosi paradoksai. – Kaunas, 2001.
10. Knowles M. Self-directed learning. A guide for learners. – New York, 1975.
11. Piskurich G. Developing self-directed learning// M; Training & Development, Alexandria; Mar 1994; Vol. 48, Iss. 3; pg. 30, 7 pgs.
12. Weinert F. E. Selbstgesteuertes Lernen als Voraussetzung, Methode und Ziel des Unterrichts, in: Unterrichtswissenschaft, 1982, 2, S.99–110.

Zusammenfassung

Giedra Marija Linkaitytė, Dangira Lukšytė

BEREITSCHAFT ZUM LEBENSLANGEN LERNEN: DAS MODELL DES SELBSTGESTEUERTEN LERNENS

Der vorliegende Artikel untersucht das Konzept des selbstgesteuerten Lernens und stellt sich das Ziel, das Modell des selbstgesteuerten Lernens zu errörten sowie seine Umsetzungsmöglichkeiten in die edukative Praxis zu überblicken.

Im theoretischen Teil werden die Entwicklungs- und Ausbreitungsprozesse der Konzeption dargelegt. Desweiteren wird das Modell des auf die persönliche Verantwortung beruhenden Lernprozesses vorgestellt, das sowohl für die Entwicklung von Fähigkeiten, die die Selbststeuerung ermöglichen oder erhöhen, als auch für die Planung des selbstgesteuerten Lernens vom Nutzen sein kann.

Daran anschließend wendet man sich der empirischen Untersuchung zu, wobei nach der Bereitschaft der Lernenden zum selbstgesteuerten Lernen gefragt wird. Die empirische Untersuchung bedient sich der breit benutzten Bewertungsskala „Self-Directed Learning Readiness Scale“ (SDLRS), die von Guglielmino im Jahre 1977 entwickelt wurde.

Während der Pilotuntersuchung wurde das Instrument von 70 Lernenden ausgefüllt. Die Ergebnisse sehen wie folgt aus:

- 11% der Befragten zeigten überdurchschnittliche Bereitschaft zum selbstgesteuerten Lernen;
- bei 39% der Respondenten erwies sich die Bereitschaft zum selbstgesteuerten Lernen als durchschnittlich;
- bei 50% der Befragten lag die Bereitschaft zum selbstgesteuerten Lernen unter Durchschnitt.

Šiaulių universiteto Kvalifikacijos institutas